

**O‘ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA MEDIASAVODXONLIK
UNSURLARINING TALQINI**

Normurodova Nigora Abdusattorovna

Nizomiy nomidagi O‘zMPU Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va metodikasi kafedrası
dotsenti, PhD

Malika Nasimova Oybek qizi

Nizomiy nomidagi O‘zMPU “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim)” yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

+998913343091

malikanasimova03@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek bolalar adabiyotida mediasavodxonlik unsurlarining shakllanishi, rivoji, badiiy talqini va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli muhitda bolalarning ongiga ta’sir qiluvchi omillar, adabiy asarlarda media bilan ishlash madaniyati, axborotni tanlash, uni qayta ishlash, axborotga tanqidiy yondashuv kabi kompetensiyalarning badiiy modellashtirilgan shakllari ilmiy asosda o‘rganiladi. Tadqiqot milliy bolalar adabiyoti namunalari – Xudoyberdi To‘xtaboyev, Qudrat Hikmat va zamonaviy bolalar yozuvchilarining asarlaridagi media bilan bog‘liq obrazlar va vaziyatlar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: mediasavodxonlik, bolalar adabiyoti, axborot madaniyati, media ta’lim, raqamli muhit, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье анализируются формирование, развитие, художественная интерпретация и педагогическое значение элементов медиаграмотности в узбекской детской литературе. Научно изучаются факторы, влияющие на сознание детей в современном цифровом пространстве, культура работы с медиа в литературных произведениях, умение выбирать и перерабатывать информацию, а также критическое отношение к источникам, моделируемое в художественных текстах. Исследование проводится на примерах национальной детской литературы – произведений Худойберди Тухтабоева, Кудрата Хикмата а также современных узбекских детских авторов, с анализом медиаобразов и ситуаций, отражающих медиапрактики.

Ключевые слова: медиаграмотность, детская литература, информационная культура, медиаобразование, цифровая среда, критическое мышление.

Annotation. This article examines the formation, development, artistic interpretation,

and pedagogical significance of media literacy elements in Uzbek children's literature. It scientifically explores factors influencing children's consciousness in the contemporary digital environment, the culture of working with media in literary texts, the ability to select and process information, and critical attitudes toward sources as modeled in artistic works. The study is based on examples from national children's literature – works by Xudoyberdi To'xtaboyev, Qudrat Hikmat and contemporary Uzbek children's authors – analyzing media-related characters and situations that reflect media practices.

Keywords: media literacy, children's literature, information culture, media education, digital environment, critical thinking.

XXI asr – axborot va raqamli texnologiyalar davri. Zamonaviy bolalar "ekran avlodi" hisoblanib, ularning dunyoqarashi, bilim olishi va vaqtini o'tkazish an'anaviy o'qishdan ko'ra raqamli mediaga ko'proq bog'liq. Shu sababli, butun dunyoda mediasavodxonlik – turli xil mediaformatlarni tanib olish, tahlil qilish, baholash va yaratish ko'nikmalari – maktab ta'limining ajralmas qismiga aylanmoqda. O'zbekistonda ham raqamlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivoji va "Aqlli Maktab" loyihalari doirasida mediasavodxonlikka bo'lgan ehtiyoj o'sib bormoqda. Biroq, bu jarayon ko'pincha alohida fan yoki trening sifatida qaraladi, adabiyot, xususan bolalar adabiyoti bilan integratsiyasi etarlicha o'rganilmagan. O'zbek adabiyotshunosligida an'anaviy adabiy tahlil (syujet, personaj, til va boshqalar) ustunlik qiladi. Bolalar adabiyotining zamonaviy bolaning mediamuhitiga ta'sirini, mediaga moslashuvchanligini yoki mediaga qarshilik ko'rsatish qobiliyatini shakllantirishdagi roli keng yoritilmagan. Shuning uchun, mavzu nafaqat adabiyotshunoslik, balki mediafanlari va pedagogika chorrahasida yangi yondashuvni talab qiladi.

Xalqaro adabiyotshunoslik doirasida mediasavodxonlikning bolalar adabiyotiga singdirilishi masalasi so'nggi yillarda alohida ilmiy e'tibor markaziga aylangan. Xususan, K. G. Kening (2018), E. M. Daltonning (2020) hamda boshqa tadqiqotchilarning izlanishlarida mediasavodxonlikni bolalar dunyoqarashini shakllantirish jarayoniga integratsiya qilishning nazariy va amaliy asoslari batafsil tahlil etilgan. Ushbu olimlarning umumiy xulosalariga ko'ra, global axborot maydonining shiddat bilan kengayib borishi sharoitida an'anaviy bolalar adabiyotiga yangi, zamonaviy vazifalar yuklanmoqda. Adabiyot endilikda nafaqat estetik didni tarbiyalash, balki bolalarni raqamli muhitda ongli harakat qilish, axborotni tanqidiy idrok etish, uning manbalarini farqlashga o'rgatish funksiyasini ham bajarishi zarurligi ta'kidlanadi.

O‘zbek bolalar adabiyoti tarixiy rivojlanishiga nazar tashlasak, media mazmunga ega bo‘lgan motivlar qadimiy xalq og‘zaki ijodi namunalari dayoq uchraydi. Biroq mediasavodxonlik tushunchasining bugungi ilmiy talqiniga yaqin keladigan unsurlar, ya’ni axborotni tekshirish, yolg‘on va haqiqatni ajratish, mish-mishlarning ijtimoiy ta’sirini anglash kabi jihatlar badiiy matnlarda ayniqsa 1960–1980-yillardan boshlab yanada aniqroq ko‘zga tashlana boshlaydi. Mazkur davr adabiy jarayoni bolalar ongida axborotning o‘rnini, uning ijtimoiy mohiyatini badiiy vositalar orqali tushuntirishga yo‘naltirilgani bilan xarakterlanadi. Shu boisdan ushbu yillar o‘zbek bolalar adabiyotida mediasavodxonlik elementlarining shakllana boshlagan ilk bosqichi sifatida ilmiy asosda baholanishi mumkin.

Xalq ertaklari va rivoyatlarda bola xabarga ishonib qolganda aldanishi, vaziyatlarni noto‘g‘ri baholashi ko‘p uchraydi. Bu mediasavodxonlikning eng dastlabki shakllaridir. Masalan: "Zumrad va Qimmat"da yolg‘on ma’lumot beruvchi qahramonlar va "Ur, to‘qmoq" ertagida manipulyatsiya va yolg‘on axborot motivlari bolani axborotni tanlashga o‘rgatadi.

1960–1980-yillardagi asarlarda bolalarning radio, gazeta, kino orqali olgan axboroti, ularning noto‘g‘ri talqinlari ko‘proq ko‘rsatiladi. 200-yildan boshlab bolalar adabiyotida internet, mobil telefon, yangi axborot texnologiyalari bilan bog‘liq syujetlar paydo bo‘ldi. Badiiy matnlar axborot madaniyatini badiiy talqin qilishga ko‘proq e’tibor qarata boshladi.

Mediasavodxonlik adabiyotda **axborot manbalarini farqlashga o‘rgatish, media manipulyatsiyalardan himoyalash, media orqali ijtimoiy muloqot kabi** holatlarda bolani **madaniy muloqot, internet odobi, digital etiketa** bilan tanishtiradi. **Xudoyberdi To‘xtaboyevning** bolalar uchun yozilgan asarlari nafaqat badiiy-estetik qimmatga, balki mediasavodxonlik kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi dolzarb g‘oyalarga ham ega. Adib syujetni ko‘pincha hazil, mubolag‘a va fantastik elementlar bilan boyitgan holda, bolalarning axborotga munosabati, yolg‘on ma’lumotlarga ishonishi yoki tashqi manipulyatsiyaga berilishini juda nozik tarzda tasvirlaydi. Uning asarlarida bolalar duch keladigan quyidagi mediasavodxonlik muammolari ko‘tariladi:

- ✧ “*Shirin qovunlar mamlakati*” asarida bolalarning haqiqatni fantastik tasavvur bilan almashtirishi, tasdiqlanmagan ma’lumotlarga tez ishonishi kabi holatlar yengil hazil vositasida yoritiladi. Asar o‘quvchini axborotni tekshirish, manbalarni solishtirish va “ishonchli axborot” tushunchasini anglashga undaydi.

✧ **“Sehrli qalpoqcha”** asarining qahramonlari bir qarashda oddiy ko‘ringan axborotning asl manbasi, undan kelib chiqadigan oqibatlar va ma’lumotning ijtimoiy mas’uliyati haqida o‘ylashga majbur bo‘ladi. Bu bolalarda tanqidiy fikrlashni, har qanday xabarni darhol qabul qilmaslikni shakllantiradi.

Qudrat Hikmatning bolalar uchun yozilgan she’riyati mediasavodxonlik mavzusini badiiy shaklda ifodalashda o‘ziga xos ahamiyatga ega. Shoir she’rlarida reklama va tashviqotning shishirilgan, haddan oshirilgan ko‘rinishlari, yolg‘on va haqiqatning to‘qnashuvi, shuningdek, *“eshitdim — lekin tekshirmadim”* kabi motivlar bolalar ongiga o‘tkaziladi. Ushbu poetik motivlar bolaga axborotni tanlashda nafaqat mantiqiy, balki hissiy-estetik yondashuvni o‘rgatadi, ya’ni bola matn orqali voqelikni his etib, xabar manbasi, mazmuni va oqibatlarini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu tariqa, Qudrat Hikmat she’riyati bolalarda mediasavodxonlikning asosiy komponentlarini — tanqidiy qabul qilish, axborot manbalarini aniqlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi, bu esa uning ijodini zamonaviy raqamli muhit sharoitida ham dolzarb va pedagogik jihatdan qimmatli qiladi.

O‘zbek bolalar adabiyotida mediasavodxonlik unsurlari mavjud bo‘lsa-da, hali ayrim jihatlar to‘liq rivojlanmagan. Masalan, zamonaviy media muhitga oid badiiy syujetlar nisbatan kam, internetdagi xavflar va ijtimoiy tarmoqlardagi tahdidlar yetarli darajada tasvirlanmagan, shuningdek, global mediasavodxonlik konseptlari — media etikasi amaliyotda keng qo‘llanilmaydi, ilmiy-metodik asoslar esa hozircha cheklangan. Shu bilan birga, adabiyotda “raqamli mas’uliyat” mavzusi kengayishi, faktlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantiruvchi badiiy syujetlar paydo bo‘lishi, media-psixologik jarayonlar va ijtimoiy tarmoqlarga oid masalalarning badiiy matnlarda ko‘proq yoritilishi, shuningdek, yozuvchilar va pedagoglar uchun maxsus qo‘llanmalar ishlab chiqilishi kutilmoqda. Bu esa o‘zbek bolalar adabiyotida mediasavodxonlikni yanada samarali rivojlantirish uchun qulay zamin yaratadi.

O‘zbek bolalar adabiyotida mediasavodxonlik unsurlari tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, bugungi raqamli jamiyat talablariga mos holda takomillashib bormoqda. Adabiyot bolada axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiruvchi eng samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Asarlarda axborotni tanlash, manbalarni farqlash, yolg‘on axborotdan himoyalash, media manipulyatsiyalarni anglash kabi kompetensiyalar badiiy obrazlar orqali modellashtirilgan.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak, bolalar adabiyoti mediasavodxonlik ta’limining nazariy va amaliy asoslarini boyitishga, bolalarning axborotga ongli, tanqidiy yondashuvini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Jumaboyev Bolalar adabiyoti. Toshkent, 2010.
2. N. Xodjayeva Media madaniyat asoslari. Toshkent, 2019.
3. X. To‘xtaboyev Asarlar to‘plami. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, turli yillar.
4. Q. Hikmat Bolalar uchun she’rlar. Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2018.
5. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2011.
6. B. Jamilova O‘zbek bolalar adabiyoti Toshkent, 2019.
7. Hobbs, R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. Corwin, 2011
8. Buckingham, D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press, 2003.

ELEKTRON MANBALAR:

1. www.edu.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.kun.uz